

۱- کلیات

هیچ آماری از تعداد هنرمندانی که به دلیل زیر پا گذاشته شدن حقوق مربوط به آثار هنری خود، به مراجع دادگستری شکایت کرده باشند، وجود ندارد. در سال‌های اخیر جسته و گریخته خبر شکایت‌هایی را شنیده‌ایم که گاهی هم به نتیجه رسیده است.

شاید یکی از دلایل این پدیده، یعنی بی‌رغبتی هنرمندان به پی‌گیری حقوق خود، مهجور ماندن دفاع از حقوق پدیدآورندگان در سال‌های بعد از انقلاب باشد، اما به نظر می‌رسد یکی از مهم‌ترین دلایل آن، عدم آشنایی هنرمندان و نویسندگان با حقوق خودشان باشد. در این مقاله سعی کرده‌ایم در دو بخش «کلیات» و «طرح پاره‌ای از مسایل» آشنایی مقدماتی با حقوق مربوط به تصویرگری و تصویرگران به دست دهیم.

ماده یک قانون حمایت حقوق مولفان و مصنفان و هنرمندان (مصوب ۱۱ / دی / ۱۳۴۸) می‌گوید: «... به مؤلف و مصنف و هنرمند، «پدیدآورنده» و به آنچه از راه دانش یا هنر و یا ابتکار آنان پدید می‌آید، بدون در نظر گرفتن سلیقه یا روشی که در بیان و یا ظهور و یا ایجاد آن به کار رفته «اثر» اطلاق می‌شود.»

ماده دو این قانون اثرهای مورد حمایت این قانون را فهرست می‌کند و در بند پنج می‌گوید: «نقاشی و تصویر و طرح و نقش و نقشه جغرافیایی ابتکاری و نوشته‌ها و خط‌های تزئینی و هرگونه اثر تزئینی و اثر تجسمی که به هر طریق و روش به صورت ساده یا ترکیبی به وجود آمده باشد.» مورد حمایت قانونگذار و اجراکننده قانون است.

اما حقوق پدیدآورندگان که قانون آنها را مورد حمایت قرار داده، چه مواردی را دربر می‌گیرد؟ ماده سه همین قانون مقرر می‌دارد: «حقوق پدیدآورنده شامل حق انحصاری نشر و پخش و عرضه و اجرای اثر و حق بهره‌برداری مادی و معنوی از نام و اثر اوست» بنابراین حقوق پدیدآورنده به دو قسمت حقوق مادی و حقوق معنوی تقسیم می‌شود.

حقوق مادی

نشر، تکثیر، استفاده در کتاب، مجله، نمایشگاه و... از جمله حقوق مادی پدیدآورنده و تصویرگر است که می‌تواند استفاده از آن را در ازای گرفتن وجه یا بدون آن، به دیگری واگذار کند و اگر مدت زمان کم‌تری در قرارداد واگذاری تمام یا قسمتی از حقوق مادی تصویرگر پیش‌بینی نشده باشد، کسی که این حقوق را از تصویرگر گرفته، می‌تواند تا ۳۰ سال پس از واگذاری، از اثر استفاده کند (ماده ۱۴ قانون) بدیهی است که هیچ‌کس بدون اجازه پدیدآورنده تصویر نمی‌تواند دست به چاپ، نشر، تکثیر و... آن بزند. طبق قانون این کار شش ماه تا سه سال

شعبه گاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

مجازات حبس دارد. همین مجازات در مورد کسی که پدیدآورنده قسمتی از حقوق خود را به منظور خاصی به او واگذار کرده و او از اثر استفاده دیگری می‌کند، اعمال می‌شود. به عنوان مثال ممکن است تصویرگری به ناشری تنها حق چاپ و نشر را داده باشد نه استفاده از آن را به عنوان کارت پستال.

حقوق معنوی

هرچند قانون هیچ تعریفی از حقوق معنوی پدیدآورنده ارائه نکرده و مصادیقی از آن را هم مثال نزده است، اما می‌توان گفت که قسمتی از حقوق پدیدآورنده، مثل حق تصویرگری بر تمامیت اثرش یا حق او برای امضا کردن اثر، که قابل فروختن یا واگذاری به شخص دیگری نیست، حقوق معنوی پدیدآورنده به حساب می‌آید. ماده چهار قانون می‌گوید: «حقوق معنوی پدیدآورنده محدود به زمان و مکان نیست و غیرقابل انتقال است.»

۲- طرح پاره‌ای از مسائل

امضای تصویرگر

حق تصویرگری برای اینکه امضای او در کنار تصویرش چاپ و نشر شود، یا نام او به عنوان خالق تصویر درج شود، از جمله حقوق معنوی است که نه از بین می‌رود و نه می‌تواند آن را به کسی واگذار کند. تصویرگر فقط می‌تواند از این حق صرف‌نظر کند. ماده ۱۷ قانون می‌گوید: «نام و عنوان و نشانه ویژه‌ای که معرف اثر است، از حمایت این قانون برخوردار خواهد بود و هیچ‌کس نمی‌تواند آنها را برای اثر دیگری از همان نوع یا مانند آن به ترتیبی که القای شبهه کند به کار برد.»

ماده ۱۸ اضافه می‌کند: «انتقال گیرنده و ناشر و کسانی که طبق این قانون اجازه استفاده یا استناد یا اقتباس از اثری را به منظور انتفاع دارند، باید نام پدیدآورنده را با عنوان و نشانه ویژه معرف اثر همراه اثر یا روی نسخه اصلی یا نسخه‌های چاپی یا تکثیر شده به روش معمول و متعارف اعلام و درج نمایند مگر اینکه پدیدآورنده به ترتیب دیگری موافقت کرده باشد.»

گفتنی است، تخلف از مفاد این دو ماده مجازات حبس از سه ماه تا یک سال دارد. دو ماده فوق به این معنی است که نه تنها نمی‌توان از درج نام و امضای تصویرگر در پای اثرش خودداری کرد، بلکه تا وقتی تصویرگر از این حق صرف‌نظر نکرده هرکس از تصویر او استفاده می‌کند باید نام و امضای او را پای اثر بگذارد.

به عنوان مثال، مفاد این دو ماده در موارد بسیاری که نشریات، از تصاویر کتاب‌های مصور چاپ شده، بدون اجازه تصویرگر استفاده می‌کنند به کار می‌آید. این کار از طرف دیگر سرقت تصویر هم محسوب می‌شود.

سرقت تصویر

همان‌طور که گفته شد «هرکس تمام یا قسمتی از اثر دیگری را که مورد حمایت... قانون است» به نام

خود یا به نام پدیدآورنده بدون اجازه او و یا عالمأً عاملاً به نام شخص دیگری غیر از پدیدآورنده، نشر یا پخش یا عرضه کند، به حبس تأدیبی از شش ماه تا سه سال محکوم خواهد شد.»

از طرفی دیگر چون تصویر مثل تمام آثار هنری دارای ارزش مالی است و در واقع مال محسوب می‌شود، اگر تصویرگر بتواند ثابت کند عمل انجام شده، ربودن مال او به طور پنهانی بوده، می‌تواند اعمال مجازات سرقت را از دادگاه بخواهد.

رابطه سفارشی‌دهنده و تصویرگر

در بیشتر موارد، تصویرگر پس از دریافت سفارشی از ناشر، مدیر نشریه، تهیه‌کننده تلویزیون و... دست به خلق تصویر می‌زند. این رابطه از نظر حقوقی پیش از هر چیز، مبتنی بر قرارداد بین طرفین است. در این قرارداد باید به طور مشخص آمده باشد که قرار است از تصویر چه نوع استفاده‌ای شود. (استفاده غیر از آن، بدون اجازه غیرمجاز است) تصویرگر برای چه مدت (چند سال) یا برای چند بار استفاده به سفارش‌دهنده اجازه می‌دهد، آیا تصویرگر مجاز است حقوق مادی اثر را به دیگری واگذار کند، اصل اثر پیش چه کسی و تا چه مدت نگهداری می‌شود و... در صورتی که قراردادی بین تصویرگر و سفارش‌دهنده، ولو شفاهی (هرچند اثبات قرارداد شفاهی بسیار دشوار است) منعقد نشود، در موقع بروز اختلاف ناگزیریم به قانون مراجعه کنیم. قانون در این مورد تنها یک ماده دارد. قانون می‌گوید: «حقوق مادی اثرهایی که در نتیجه سفارش پدید می‌آید تا ۳۰ سال از تاریخ پدید آمدن اثر متعلق به سفارش‌دهنده است، مگر آن که برای مدت کم‌تری یا ترتیب محدودتری توافق شده باشد.»

تبصره - پاداش و جایزه نقدی و امتیازاتی که در مسابقات علمی و هنری و ادبی طبق شرایط مسابقه به آثار مورد حمایت این قانون موضوع این ماده تعلق می‌گیرد متعلق به پدیدآورنده خواهد بود. (ماده ۱۳)

ماده فوق به این معنی است که اگر شخصی، خلق تصویری را به تصویرگر سفارش دهد و بین آن دو هیچ قراردادی بسته نشود، سفارش‌دهنده تا ۳۰ سال، حق هرگونه استفاده مادی از اثر را دارد. این استفاده شامل نشر، پخش، تکثیر، پخش از تلویزیون، چاپ در مجله یا کاتالوگ و... برای هرچند باری که بخواهد می‌شود. در این میان تنها رعایت حقوق معنوی تصویرگر مثل چاپ نام و امضای او، عدم تغییر و تحریف در تصویر و... کافی است.

حق تصویرگر بر تمامیت اثر خود

در بسیاری از موارد دیده شده که ناشران، سفارش‌دهندگان و... بدون اجازه تصویرگر، تغییری در تصویر او داده‌اند یا قسمتی از آن را چاپ و استفاده کرده‌اند، در حالی که قانون می‌گوید: «هرگونه تغییر یا تحریف در اثرهایی مورد حمایت این قانون و نشر آن بدون اجازه پدیدآورنده ممنوع است.» (ماده ۱۹) و مرتکب چنین کاری از سه ماه تا یک سال حبس می‌شود.

علاوه بر آن، چه در این مورد و چه در تمام موارد دیگر، تصویرگر می‌تواند از دادگاه بخواهد که از نشر و پخش و عرضه آثار مورد شکایت جلوگیری کرده و آنها را ضبط کند.

خسارات معنوی

گاهی ممکن است استفاده از امضای تصویرگر برای تصویری که مال او نیست یا تغییر در تصویر او ضررهای معنوی و حیثیتی برای تصویرگر به وجود آورد. در قانون حمایت حقوق مولفان، مصنفان و هنرمندان هیچ ترتیبی برای چنین مشکلی پیش‌بینی نشده، هرچند از نظر قانونی به طور کلی خسارت معنوی قابل پی‌گیری است، اما در حال حاضر عملاً دادگاه‌ها به راحتی نسبت به آن حکم نمی‌دهند. در واقع این موضوع، یکی از خلاءهای موجود در زمینه حقوق پدیدآورندگان است.

قانون یا قرارداد

در این بحث مختصر دیدیم که هرچند قانون، حقوقی را برای پدیدآورندگان پیش‌بینی کرده و مورد حمایت قرار داده است، اما در بسیاری از مسائل اساساً قانونی وجود ندارد یا اگر وجود دارد، ناقص است یا اجرا نمی‌شود. بسیاری از هنرمندان از ضرورت قانون‌گذاری جدید در این زمینه سخن گفته‌اند، هرچند ضرورت یاد شده غیرقابل انکار است، اما به نظر می‌رسد در شرایط موجود بهترین راه برای اعمال و احقاق حقوق تصویرگران، اصلاح قراردادهای تصویرسازی از طریق دست زدن به حرکت‌های صنفی و جمعی است.

تهیه و تدوین یک قرارداد نمونه که همه تصویرگران و سفارش‌دهندگان را ملزم به اجرای آن کند گرفتن تصمیمات جمعی در زمینه مسائلی که خلاء قانونی دارند، پی‌گیری مطالبات خود از نهادهای قانونی مثل وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، دادگستری و... به طور مستمر و سازمان یافته، فعال کردن انجمن‌های صنفی چون انجمن تصویرگران کتاب کودک در این زمینه و... راه‌هایی بسیار نزدیک‌تر از قانون‌گذاری برای مطالبه حقوق فراموش شده و متروک است.

مسائل جدیدتر

با پیشرفت فن آوری رایانه‌ای، بسیاری از تصویرگران ترجیح می‌دهند به جای استفاده از رنگ و قلم‌مو از رایانه استفاده کنند. حاصل کار آنها بر خلاف سابق که تصویری با ابعاد مادی بر روی کاغذ و مقوا بود، تصویری فاقد ابعاد مادی قابل لمس، بر روی دیسک‌های کامپیوتری است که هم تقلید و تغییر آنها ساده است و هم سرقت آنها، از طرف دیگر اثبات اینکه چنین تصویری در اصل متعلق به تصویرگر بوده یا در اصل به چه شکلی بوده بسیار مشکل است. خلاء مطلق قانونی در این زمینه نیز حقوق تصویرگران را با مشکل روبه رو کرده است. در این زمینه پیشنهاد می‌شود تصویرگران حتماً یک پرینت از اصل تصویر را حفظ کنند و بهتر است با امضای پرینت توسط سفارش‌دهنده، نهایی و مورد تأیید بودن آن را نیز ثبت کنند.